

ARNOLD NAISKÜLA (Kagu-Eesti Kromosoomipank):

Isegi eestikeelseid teoseid on sama pealkirjaga varem ilmunud vähemalt kolm: „Abiks lugejale”. 1.: anoteeritud lugemisplaanid ja lühikesed soovitusnimestikud: [1955. a kevadkülvie ettevalmistamise ja läbiviimise kohta]. Tallinn, 1955; „Abiks lugejale”. 2.: anoteeritud lugemisplaanid ja lühikesed soovitusnimestikud: [loomakasvatuse alal töötajale]. Tallinn, 1956; „Abiks lugejale”. 3.: anoteeritud lugemisplaanid ja lühikesed soovitusnimestikud: [kartuli- ja köögiviljakasvatuse alal töötajale]. Tallinn, 1956.

TEET KALLAS:

Kui pole enam mingit taset, võime üllatuslikult jõuda uue kvaliteedini.

UNO LAHT:

Ammu pole ma käes hoidnud kogu, mis ergutaks niivõrd intensiivselt mõttetegevust! Endast, isamaast, perekonnast, ühiskonnast, ajast ja kommetest, traditsioonide kammitsaist, kompromisside tahtmatust tarkusest, kunsti sugestiivsusest.

TOOMAS KALL:

Elav ja värtsikas, dünaamiliselt tukslev, ainult omasse aega kuuluv, halastamatult pikantsetesse pisiseikadesse süüviv, ehedalt tänapäevane.

FAZIL ISKANDER:

Päris huvitav algatus ...

Tähelepanelik lugeja märkas kindlasti, et mõned neist arvamustest on varemgi trükis ilmunud. Et nad kehtivad ka praeguse antoloogia kohta, ei võinud autorid tollal loomulikult aimata.

VALITUD TSITAATE

Koostas Vidrik Ormusson

ABIKS LUGEJALE

Valitud tsitaate

Toimetanud Tiia Penjam
Kujundanud Villu Koskaru

Käesolev valimik © Vidrik Ormusson ja Tänapäev, 2016

ISBN 978-9949-85-012-9
www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

*Kõigile minu eesti keele
ja kirjanduse õpetajatele.*

Sisukord

Sissejuhatus 10

Autorist. Kool. Lugemispäevik. Tsitaadikogu.

Millega Ormusson tegelikult hakkama sai?

Algus 17

I Inimene ja kodu

Mees ja loom 23

Naine 45

Armastus 51

Abi-, koos- ja pereelu 65

Igapäevasuhted 78

Eluolu 88

Käimla 98

Saun ja pesemine 101

Pühad ja peod 104

Õnn 109

Toit ja jook 111

Alkohol 139

Viin ja muud kanged joogid. Õlu. Vein

Tervis 165

Kehalised kannatused. Vaimsed kannatused

II Hobid, kunstid ja maailm

Sport 181

Auto 186

Jaht 190

Kalapüük 196

Kogumine	201
Geograafia ja kosmoloogia	202
Reisimine	213
Elusloodus	228
Rahvad	249
Kunst	278
<i>Kujutav kunst</i>	
Teater, kino jm	284
Muusika	287
III Mõtte- ja kirjaelu	
Ajalugu	301
Usk, religioonid	310
Vaimud	330
Keel	334
Kiri	342
Kirjandus	346
Ajakirjandus ja meedia	361
Haridus	368
Teadus	377
IV Töö ja muud ebameeldivused	
Töö	387
Äri	404
Poliitika	423
Bürokraatia	445
Ebaõnn	452
Konfliktid	464
Militaartegevus	475
Kuriteod ja karistused, politsei	494
Lõpp	523
Koostaja lõppsõna	528

Sissejuhatus

AUTORIST

Vidrik Ormusson (ka Vidrikis Ormussons) sündis XX sajandi keskel Läti NSV põhjaosas lusikameistri perekonnas. Ormussonid elasid metsade ja rabade rüpes, kus polnud elektrit ega kanalisatsiooni, küll aga mehemoodi sääski, parme ja kirpe. Mõni aasta pärast Vidriku sündi asus pere vennasvabariigi Eesti NSV territooriumile. Lätist jäid väikemehe hinge ebamäärane igatsus sinavate kauguste järele ning kirk ronida puude otsa. Meenutame, et samad omadused iseloomustavad ka mitut eesti kirjanikku ja kirjanduslikku kuju (kasvõi Juhan Liiv, Ekke Moor, Salomon Vesipruul). Kooliajal kujunes Vidrikul välja hea mahakirjutamis- ehk tsiteerimisvõime. Sellega seostus nii mõnigi positiivne hinne, eriti eesti keeles ja kirjanduses. Kahjuks ka ninatarkus ning kalduvus ennast koolivendade, -õdede ja -personali kulul lõbustada. Kuigi elulained kandsid terase noormehe vahepeal kirjandusest eemale, pääses ta pensionipõlves uuesti raamatute kallale. Praegu elab Vidrik jälle vanematekodus, keset lõputuid raiesmikke ja kraavistikke. Rääkimata sinavatest kaugustest.

KOOL

Demokraatiavaesel ajal sunniti Eestis koolilapsi kohe esimesest klassist alates lugemisostkust omandama. Lugemine on teatavasti kirjaliku teksti jälgimine ning selle tähenduse lahtimõtestamine. Üheks asjakohaseks õppevahendiks oli nn liikuv aabits. See koosnes kahest servapidi ühendatud papitükist, mille sisekülgedele olid kinnitatud tsellofaanist ribad. Ribade vahele tuli sõnade moodustamiseks torgata pisikesi trükitähtedega lipakaid. Tähtede jaoks ettenähtud paber oli paraku pehme ja määrdus kergesti. Pärast seda,

kui üks kolleeg tunni ajal oma õppevahendi kogemata täis oksendas, tundus Vidrikule edaspidi ka isiklikku eksemplari kätte võttes, et see kleepub ja haiseb. Õnneks oli ta lugemise ning sõnade koostamise jõudnud kodus ära õppida juba mitu aastat varem tähtede ja piltidega puust mänguklotside abil. Tüdimuse korral kõlbasid klotsid tornide või müüride ladumiseks. Teise klassi alguses toimus koolis lugemisoskuse sõltumatu kontroll. Auväärt komisjon (mitte oma kooli eesti keele õpetajad, vaid mingid tundmatud tädid) uuris, kas ja mida on väike Vidrik varem lugenud. Too deklareeris, et lõpetas eelmisel päeval just „Tom Sawyeri” koos „Huck Finniga”, liiati juba teist korda. Seda komisjon ei uskunud. Et paksu Tomi-raamatut kellelgi ühes polnud, ärgitati Vidrikut etlema mingit kurvameelset löiku rahvakirjanik Lutsu „Kevadest”. Enne kui teda suudeti katkestada, jõudis poisijõmpsikas jahmunud kuulajatele ette vuristada üle saja sõna minutis. Huvitavamad kohad alles hakkasid tulema – tõsiasia, mida deklameerija ka enda teada ei jätnud. Sellest hoolimata ei lubatud tal oma võimeid rohkem demonstreerida. Toibuv komisjon aga pääses tegelema nendega, kelle lugemus liikuvast aabitsast oluliselt kaugemale ei küündinud.

LUGEMISPÄEVIK

Vaevalt jõudis klassikollektiiv lugemisega kuidagimoodi harjuda, kui hakati nõudma kirjaoskust, ning mida tuli näidata mitte klotside, vaid pliiatsi või täitesulepeaga. Pastakaid ja vildikaid tollal veel polnud, nutikaid ega läpakaid ammugi mitte. Plärakaid tekitavaid lihtsulepäid, mida iga paari sõna järel tindipotti kasta, õnneks enam mitte. Erinevalt lugemisoskusest jäi Vidriku käekiri õpetajate meelest täiuslikkusest kaugemale. Veidi leevendas masendust see, et pinginaaber vaevles sama häda küüsis.

Kirjatöös edasijõudnuid ergutati sisse seadma lugemispäevikut. See pidi sisaldama ilukirjanduslike teoste ümberjutustusi koos omapoolsete hinnangutega. Ühtlasi soovitati joonistada raamatu tegevuse kohta asjakohaseid pilte ning lisada katkendeid ehk tsitaate – sõnasõnalisi väljavõtteid tekstist koos viitega autorile või allikale. Väljendusrikastel indiviididel avanes siitpeale ootamatuid eneseteostuslikke võimalusi. Kes soovis oma lugemusega kelkida, tegi päeviku võimalikult mahuka. Kuid näiteks klassi kõige pisema, ehkki sugugi mitte kõige juhmima poisi päevik koosnes peaaegu ainult pealkirjadest. Omapoolne hinnangki oli tal igale asjale alati sama: „Tore raamat.”

Õpetaja meelest pidi refereeritav kirjandus pärinema eelkõige naisautoritelt, soovitavalt luuletustest (näiteks kogumikest „Oakene”, „Kubujuss” jms).

Vidrik säärast diskrimineerimist ei talunud. Tema sikutas avalikkuse ette nii soovitavaid, ebasoovitavaid kui ka ebamäärase staatusega teoseid. Tegelaste hulgas promeneerisid näiteks Baškiiri kolhoosiesimehe poeg Biktimir Sõntimerov, Kasahhi kalur Bekše Balganijazov ning Karakalpaki külapoiss Turdõmurat. Rääkimata lugematutest Petjadest, Katjadest ja Vitjadest, paljudest Vanjadest ja Tanjadest, arvukatest Leenadest ja Genadest, rohketest Ljusjadest ja Vasjadest, sagedastest Mišadest, Grišadest, Mašadest, Sašadest, Pašadest, Natašadest ja Aljošadest, peale selle veel Koljadest, Toljadest, Oljadest ja Galjadest, kuid kindlasti ka Borjadest, Volodjadest ja Serjožadest. Päevikute pidamine lõppes, kui nende eest enam hindeid ei pandud.

TSITAADIKOGU

Küpses eas Vidrik veetis oma lohutuid sügis- ja talveõhtuid sageli raamatute seltsis. Kord meenus talle uuesti õpetaja ammune soovitus pidada lugemispäevikut. Et kooliaegsed päevikud olid lootusetult kadunud, uuris ta meenutuseks Sigrid Mallese ja Ann Aruvee teost „Lugemispäevik I.-4. klassile” I osa. Sealt selgus, et „päevik jääb toredaks mälestuseks. Kui vaja, saab sealt ka hiljem raamatute kohta infot, lisaks on hinnalised joonistused”.

Vidrik moodustas oma vabavaralise tekstitöötlusprogrammi abil pisukese tabeli. Sinna asus ta koduse raamatukogu toel sisse toksima mälestusväärseid (eelkõige enesehinnangut ning elutaju tõstvaid) lõike. Aimust, et neist saab hiljem osa ka progressiivsem osa eesti rahvast, siis veel polnud. Et Vidriku kunstilistesse võimettesse olid õpetajad koolis suhtunud vähemalt sama kriitiliselt kui käekirja ilusse, otsustas ta esialgu joonistustest loobuda.

Esmalt langesid saagiks laste- ja seiklusjutud, hiljem aga ülejäänud eepika, lüürika ning draamatika. Kärsituse tõttu jäid ümberjutustused tegemata ning omapoolsed hinnangudki andmata. Sestap osutus uus kollektsoon välistunnuste järgi pigem tsitaadikoguks kui lugemispäevikuks. Kuid peagi selgus, et mitte tüüpiliseks. Väidetavalt olemasolevatest suurimast eestikeelsest tsitaadikogust (<http://www.tsitaat.com>) avastas Vidrik omaenda koguga ühiseid autoreid küll tervelt 40, täpselt samu tsitaate aga kõigest kaks. Üks neist Jerome K. Jerome'ilt pärit lõik, kus käib kibe vaidlus selle üle, kas William Harris tohib jõematka ajal supelda. Teine Martti Larnilt, kus arutletakse inimeste ja Jumala üksteisesse uskumise üle. Samas tödes Vidrik, et *tsitaat.com* nimetab end parimaks eestikeelseks *online*-tsitaadikoguks, kuid tugineb seejuures peaaegu ainult vaimuelu iseloomustavatele väljavõtetele. Täiesti esindamata on näiteks inimeste eluolu, hobid, maailma eri paigad,

rahvad, eluslooduse mitmekesisus. Ka puhtvaimsetest teemadest pole kasvõi tondimaailma või bürokraatia kohta eriti midagi. Miks *tsitaat.com* üldse tsitaate kogub, ei selgu. Teine tsitaatide teema arvamusiider, Chambersi ja Klavora „Suur tsitaadiraamat” (2011) pakub oma sõnul üle 1500 innustava ütluse igaks puhuks. Tegelikult teeb ta seda ainult kolmel teemal: elu, ärimaailm ja sport. Lloyd ja Mitchinsoni „Kogumik teravmeelseid tsitaate” (2014) sisaldab oma sõnul teravmeelseid ütlusi, vingeid naljalusi, pentsikuid tähelepanekuid ning südamlikke tõde ja ilu puudutavaid mõtteavaldusi. Vidriku hinnangul osutusid sellest loetelust osaliselt tõeseks ainult kaks viimast väidet. Kogumik „Naised teavad kõike!” (2006) lubab 3241 tsitaati, teravmeelsust ja nutikat märkust. Tsitaate seal tõesti leidub, paraku andis tükk aega otsida teravmeelsust ja nutikust. Parem polnud lugu „Tsitaadiraamatuga” (2001).

Kokkuvõttes osutus teemade valik senistes suurtes tsitaadikogudes (väikestest kõnelemata) tugevasti kallutatuks. Tundus, et paljusid olulisi eluvaldkondi ignoreeritakse sihilikult. Eks enamik sääraseid kogusid ole teistest keeltest tõlgitud ega arvesta Eesti olusid. Ebaproportsionaalselt paljud tekstid pärinevad vahemerelisest kliimavööndist ning kas vanemast raua- või koguni pronksiajast. Tegelik häda seisneb muidugi selles, et säärase materjali lugejaskonna maailmapilt jääb haletsusväärsest lünklikuks.

Vidrik tõdes, et välistunnuste järgi võiks paljusid tema väljakirjutisi liigitada ka aforismideks ehk mõtteteteradeks. Aforism on definitsiooni kohaselt efektselt sõnastatud üldistav elutarkus, üllatav väärtusotsustus, mis ei tõesta ega argumenteeri, vaid mõjub vaimukuse ja originaalsusega. Kuid Heiki Raudla (1999, 2016) ja Vello Lääne (2008) paksude aforismikogumike inspekteerimisel selgus, et need sisaldavad peamiselt samalaadseid väljendeid nagu ülalkirjeldatud tsitaadikogud. Jäi mulje, et tsiteerida võibki ainult aforisme või neid meenutavat materjali. Ka Vello Lään ise tunnistab, et tsitaat (*quotation*) on inglise keeles sama mis aforism. Seega süvenes kahtlus, et Ormussoni tsitaadid, hoolimata nende elutarkusest, üllatuslikkusest ning originaalsusest, ei pruugigi olla õiged aforismid.

Edasisel analüüsil täheldas Vidrik, et miniatuuridest (lühike, täpse sõnastusega proosa-väikevorm) erinevad paljud tema väljakirjutised rõhutatult lüürilise meeleolu puudumise poolest, anekdootidest (lühike vaimukas naljalugu) aga puändi ja süžee puudumise poolest. Anekdootidele omaid karaktereid ning tegevuse aega ja kohta Vidriku tekstides sageli polegi. Rääkimata sellest, et need kuuluksid vanasõnade, kõnekäändude, mõistatuste või valmide hulka.

Tüüpilises mõistes pole tegemist ka lugemiku ehk õppeotstarbeliste tekstide

koguga. Selgeks ühiseks jooneks tõelise lugemikuga on mõlema kasutatavus keeleõppes, eriti algõpetuse juures lugema õppimisel.

Lõpuks loobus Vidrik oma väljavõtete pressimisest seni tuntud kirjanduslike väikevormide raamidesse. Parema puudumisel otsustas ta neid noppeid endiselt nimetada tsitaatideks. Koos võetult moodustavad nad aga antoloogia ehk valitud tekstide kogu – koostaja hinnangul teatavat valdkonda kõige paremini esindava valimi.

MILLEGA ORMUSSON TEGELIKULT HAKKAMA SAI?

Koostaja isiklike tähelepanekute järgi pole mõned eestlased lugemisokuse mõttes aastakümnete jooksul liikuva aabitsa tasemelt kaugemale jõudnudki. Enamgi veel, nii mõnigi on telefoni silitamise käigus sinna tagasi vajunud. Kui selline indiviid peale sõnumite üldse midagi loeb, veerib ta eeskätt sääraseid tekste, mis tema maailmapildi terviklikkust pigem õõnestavad. Siiski leidub siiani ka õilsaid, ustavaid ning erudeeritud kirjandushuvilisi.

Varasematel tsitaadi-, aforismi- või mõttepärlikogude puhul ei tuvastanud Vidrik mingeid eesmärke või osutusi need ebamääraselt meelelahutuslikuks. Kuid Vidriku antoloogia, mis koondab märkimisväärse osa XX sajandi ja XXI sajandi alguse eestikeelsest ilukirjanduslikust kultuuripärandist, võimaldab peale meelelahutuse veel palju muud:

- 1) juhib ilukirjanduse juurde kogemusteta indiviide, kellel lugemisega alles suuri raskusi;
- 2) talutab sinna tagasi vahepeal muude tegevuste sohu eksinud endisi lugejaid;
- 3) tekitab äratundmisrõõmu juba vilunud ilukirjandussõprades.

Et kogumik hõlmab käsitletavate teoste just kõige olulisemad lõigud, vabastab see kasutajad ühtlasi vajadusest tuhnida paljudes eri köidetes.

Nõnda omandas lihtne lugemispäevik kasvamise käigus hüppeliselt uue kvaliteedi. Tegelikult osutus protsessi selline kulg nii Eesti kui ka maailma kultuuripärandi järjepidevuse seisukohalt paratamatuks. Vähemalt üks praeguse antoloogia valmimisele sarnane murranguline nähtus – vasureformatsioon – on Eesti ajaloost varemgi teada. Selle üks tähtsamaid meetmeid oli seminaride asutamine ning neile korraliku õppekirjanduse trükkimine. Muuhulgas viis see Tartu ülikooli eelkäija asutamisele. Ei taha mõeldagi, kui lünklik ja kallutatud võis eesti rahva lugemisvara olla enne seda.

Peale raamatutsitaatide leidub Ormussoni antoloogias väljavõtteid netitekstidest. Mõnelt autorilt on tähelepanuväärseid arvamusi paljudel käsitletud teemadel. Mõni spetsialiseerub lemmiknähtustele (näiteks alkohol, sport või tervis). Enamik pakub siiski üksikuid väljapaistvaid ideid. Väike aukartus tekkis koostajal mõne erandlikult produktiivse looja vastu (näiteks Honoré de Balzac, V. I. Lenin, K. J. Rowling, Pauksonid), kes sattusid seetõttu ootenimekirja. Ka pühakirjad jäid (paari erandiga) kõrvale, sest nende tsiteerijaid leidub niigi piisavalt. Kuigivõrd jäi eestikeelset belletristikat läbi töötamata muudel põhjustel. Näiteks naistekaid ja võrdõigus-teaduslikku kirjandust vaadeldi vähem, kui oleks statistilise keskmise järgi õiglane. Paraku leidis sedasorti läbitöötatud lugude hulgas arvukalt sääraseid, millest polnud kultuuripärandile nagunii mingit tuge. Võõrkeelseid tsitaate sisaldab antoloogia esialgu napilt. Küll on kavas nende osakaalu suurendada, kui eestikeelne materjal peaks ammendumas.

On täheldatud, et Ormussoni tsitaate valjul häälel esitades saab pahaaimamatuid indiviide ajada totralt itsitama, pahaaimavaid aga kiruma. Naisküla Arnu, kel mustandit salaja piiluda õnnestus, nimetas Vidriku tsitaate isegi ogara maniaki tembutuseks. Süüdistused grafomaanias tõrjub koostaja aga nõrdinult tagasi: temalt ei pärine sellest kõigest ju sõnakestki. Kuigi praegune valimik sisaldab tegelikust kogust ainult väikese osa, koosneb seegi rohkem kui 2400 tsitaadist enam kui 250 autorilt. Raamatuid ja netilehekülgi on esindatud üle 450. Ülevaatlikkuse huvides on valimik jagatud neljaks valdkonnaks: 1) inimene ja kodu, 2) hobid, kunstid ja maailm, 3) mõtte- ja kirjaelu, 4) füüsiline töö ja muud ebameeldivused. Päril omaette peatükid on „Algus” ja „Lõpp”.

Olulise uuendusena seletatakse kõik käsitletavat teemad lahti Vikipeedia asjakohaste kommentaaridega. Tsitaadid on järjestatud autorite eesnimede järgi, kui need olid tuvastatavad; vastasel juhul pealkirjade ning tsitaatide endi algustähtede järgi. Järjestuses on tehtud erandeid, kui samalt autorilt pärinevad üksteisele järgnevad väljavõtted moodustavad omavahel loogilise terviku. Kui tundus otstarbekas midagi vahele jätta, märgib selliseid kohti sümbol [---]. Nurksulgudes on siia-sinna paigutatud ka abistavat infot.

Koostaja kahtlustab, et kogumik võib suurendada lugejate huvi nii juba tsiteeritud kui ka veel tsiteerimata teoste vastu. Seega toob ta materiaalselt ja moraalset kasu nii teoste autoritele, autoriõiguste omanikele kui algallikate kirjastamisega seotud isikutele. Siiski loobub koostaja suuremeelselt nimetatud füüsilistele ja juriidilistele isikutele materiaalsete ning moraalsete nõudmistest esitamisest.